

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида бир қанча жиноят содир ва ушбу турдаги қилмишларни квалификация қилиш

Фаррухжон Рахматов
Судьялар олий мактаби тингловчиси

Аннотация: мазкур мақола доирасида “бир қанча жиноят содир этиш”, “такроран жиноят содир этиш”, “жиноятлар мажмуи”, “рецидив жиноят” ва “бир қанча жиноят содир этилганда қилмишни квалификация қилиш” каби тушунчаларни, судлар томонидан бир неча жиноят учун жазо тайинлаш, бир неча жиноятлар учун жазо тайинлаш шартлари ва уни такомиллаштириш масаласини таҳлил этишга бағишланган. Мақола сўнгида муаллиф томонидан ушбу соҳада Жиноят Кодексини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: жиноят қонуни, квалификация қилиш, жазо тайинлаш ва бошқалар.

Жаҳонда жазо тайинлаш тизимига оид қонунларнинг тўғри қўлланилишини таъминлаш сиёсатини ўрганиш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг бу борадаги фаолиятини самарали ташкил қилиш масалалари бўйича илмий таҳлиллар ўтказилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Жумладан, жиноят содир этишнинг олдини олишга қаратилган хулқ-атвори рағбатлантириш, бир неча жиноят ва бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш бўйича қонун нормаларини такомиллаштириш, жиноятлар рецидивини олдини олишнинг янги профилактик чоралари ва янада самаралироқ механизмини ишлаб чиқиш, қонунни қўллаш амалиётини яхшилаш йўналиш ва истиқболларини тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Шахснинг бир неча жиноят содир этилганлиги унинг дастлабки тайинланган жазодан ёки илгари содир этган ижтимоий хавфли қилмишидан пушаймон бўлмаганлиги ва ўзига тегишли хулоса чиқармаганлигидан далолат беради. Бу шахснинг, жамият аъзоларининг ҳуқуқ ва эркинликлари, давлат ва жамият манфаатлари учун хавфлилигидан, жиноят қонуни билан қўриқланадиган номаларга риоя қилмасдан уларни яна бузиш хавфи мавжудлигини аңглатади.

Бир неча жиноят шакллариининг ҳуқуқий белгилари ва жазо тайинлашдаги аҳамияти атрофлича ўрганилган. Бир қанча жиноятларнинг юридик аҳамияти ва шакллари жазо тайинлаш, жавобгарлик ва жазодан муддатидан олдин озод қилиш ва жазони ўтаб бўлгандан кейинги ҳуқуқий оқибатга оид масалаларни ҳал этишга таъсир қилиши тадқиқ этилиб, мазкур тушунчага оид ёндашувлар ўрганилиб, муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилган.

Бир неча жиноят ва бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлашнинг аҳамияти атрофлича тадқиқ этилишда жазо тайинлашнинг умумий асосларига нисбатан олимлар (М.Рустамбоев, М.И.Бажанов, М.Усмоналиев, А.И.Парог, Т.В.Непомняший, В.Дуюнов) томонидан билдирилган кўплаб фикрлар гуруҳларга ажратилган ҳолда таҳлил қилиниб, жазо тайинлаш тушунчасига муаллифлик таърифи ишлаб чиқилган.

Жумладан, мазкур мавзуда энг сўнгги тадқиқотни олиб борган миллий ҳуқуқшунос олимлардан Қ.Розимова жиноятлар мажмуи тушунчасига оид олимларнинг фикрлари қуйидаги гуруҳларга ажратган:

биринчи гуруҳ олимлари жиноят қонунчилигидаги жиноятлар жами билан жиноятлар мажмуи тушунчаларини синоним тушунчалар сифатида қарайдилар;

иккинчи гуруҳ олимлари ҳукм чиққунга қадар содир этилган жиноятларни жиноятлар мажмуи сифатида таъкидлайдилар;

учинчи гуруҳ олимлари Ўз.Р. ЖКнинг 33-моддаси қоидаларидан келиб чиққан ҳолда шахснинг судланмаганлигини жиноятлар мажмуи учун асос сифатида кўрадилар;

тўртинчи гуруҳдагилар эса илгари содир этган жиноятлари учун тайинланган жазони тўлиқ ўтаб бўлгунга қадар икки ёки ундан ортиқ жиноятларнинг содир қилинишига жиноятлар мажмуи сифатида таъриф беришини келтиради³⁶.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси 8-бобида “бир қанча жиноятлар” тушунчасига таъриф берилмаган бўлиб, фақат бир қанча жиноятнинг шакллари бўлган такроран жиноят содир этиш (ЖК 32-моддаси), жиноятлар мажмуи (ЖК 33-моддаси), рецидив жиноятлар (ЖК 34-моддаси) бир неча жиноятлар назарда тутилган.

Бир қанча жиноятлар жиноят тушунчасини изоҳлашда шуни ҳам инобатга олиш керакки, баъзи ҳолатларда турли вақтларда бир нечта жиноий қилмиш содир этилса, бошқа ҳолатларда бир вақтда битта жиноий ҳаракат содир этилиши билан қилмиш ЖК Махсус қисмининг бир ёки бир неча моддаларига мос келувчи бир қанча жиноятлар деб топилади.

Қайд этиш жоизки, бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи барча жиноятлар фақат бир шахс томонидан содир этилган бўлиши, шахснинг айнан қандай вазифани бажарганлиги яъни, бажарувчи, ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчилигидан қатъий назар ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас.

Жиноят кодексининг 32-моддасида такроран жиноят содир этиш тушунчаси берилган бўлиб, унга кўра Жиноят кодекси Махсус қисмининг айнан бир моддасида, қисмида, Кодексида алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, турли моддаларида назарда

³⁶ Розимова Қ.Ю. Бир неча жиноят ва бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш: 12.00.08 – Жиноят ҳуқуқи. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш. Криминология. Жиноят-ижроия ҳуқуқи. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати/ Илмий маслаҳатчи: Қ.Р.Абдурасулова. – Т., 2020. В.13.

тутилган икки ёки бир қанча жиноятни шахс турли вақтларда содир этган, аммо уларнинг бирортаси учун ҳам судланган бўлмаса, такроран жиноят содир этиш деб топилади.

Жиноятлар мажмуи тушунчаси ЖК нинг 33-моддасида баён қилинган бўлиб, унга мувофиқ ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган, жавобгарликка тортиладиган икки ёки бир қанча жиноий қилмишни содир этиш, агарда улардан бирортаси учун ҳам шахс судланган бўлмаса, жиноятлар мажмуи деб топилади.

Шуни айтиш керакки, қонун чиқарувчи ЖК 33-моддасида “жиноий қилмиш” тушунчасини қўллар экан, уни кенг тушунади ва бу тушунчага нафақат тамом бўлган жиноятларни, балки жиноятга тайёргарлик кўриш ва жиноят содир этишга суиқасд қилиш (ЖК 25-модда) ҳамда иштирокчиликда содир этилган жиноят (ЖК 27-модда) ларни ҳам киритади³⁷.

Бир қанча жиноятларни аниқлашда фақат жиноий жавобгарликка тортиш учун асос бўлган қилмишлар ҳисобга олинади. Агар содир қилган бирор бир қилмиш учун шахсни жавобгарликка тортиш асоси бекор бўлган бўлса, бундай қилмиш бир қанча жиноятларни ҳисобга олишда инobatга олинмайди.

Жиноятлар мажмуи ва такроранлиги тариқасидаги бир неча жиноят учун умумий белги - шахснинг бу жиноятлардан бирортаси учун ҳам судланган бўлмаслигидир.

Рецидив жиноят тушунчасига Жиноят Кодексининг 34-моддасида таъриф берилган бўлиб, унга кўра “Шахснинг илгари қасддан содир этган жинояти учун судланганидан кейин қасддан янги жиноят содир этиши рецидив жиноят деб топилади.

Илгари ҳукм қилинган жиноятига ўхшаш жиноят содир этган, ушбу Кодексида алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, Махсус қисмининг бошқа моддалари билан ҳам ҳукм қилинган шахснинг қасддан янги жиноят содир этиши хавфли рецидив жиноят деб топилади.

Беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши мумкин бўлган қасддан янги жиноят содир этиш, яъни:

- а) илгари ўта оғир жинояти учун ёки икки марта оғир жинояти учун ҳукм қилиниб, уларнинг ҳар бири учун беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахс томонидан ўта оғир жиноят содир этилиши;
- б) илгари оғир жинояти учун икки марта ҳукм қилинган ёки олдин-кейинлигидан қатъи назар, оғир ёки ўта оғир жиноятлар учун уларнинг ҳар бирига

³⁷ М.Н.Ҷиёнов. *Bir qancha jinoyat sodir etganlik uchun javobgarlik // Farg'ona. 2002 yil. 68-bet.*

беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахснинг оғир жиноят содир этиши ўта хавфли рецидив жиноят деб топилади.

Суднинг ҳукми билан шахс ўта хавфли рецидивист деб топилиши мумкин.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш тўғрисидаги масала ҳал қилинаётган вақтда унинг бошқа давлатлар судларининг ҳукмлари бўйича судланганлиги ҳам ҳисобга олиниши мумкин.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш тўғрисидаги масала ҳал қилинаётган вақтда унинг ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар содир этган жинояти учун судланганлиги, шунингдек қонунда белгиланган тартибда судланганлик муҳлатларининг ўтиб кетганлиги ёки олиб ташланган судланганлиги инобатга олинмайди.

Ушбу Кодекс Махсус қисмининг ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган жиноятлар учун жавобгарликни белгиловчи моддалари шахс ушбу жиноятни содир этгунга қадар қонунда белгиланган тартибда ўта хавфли рецидивист деб топилган бўлсагина қўлланилади”³⁸ деб кўрсатиб ўтилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг кўрсатмаларига мувофиқ, ЖКнинг 59-моддасида белгиланган жиноятлар мажмуи бўйича жазо тайинлаш қоидалари қуйидаги ҳолларда қўлланилади:

қилмиш Жиноят кодексининг турли моддалари бўйича квалификация қилинганда;

қилмиш Жиноят кодекси муайян моддасининг бир неча қисмлари билан квалификация қилинганда, башарти ушбу қисмлар турли жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутса (масалан, ЖК 228, 248, 273-моддалари);

шахс бир неча айнан ўхшаш қилмишни содир этган бўлиб, улардан айримлари тугалланган жиноят, бошқалари эса - жиноятга тайёргарлик, суиқасд тарикасида квалификация қилинганда ёки айримлари мустақил, бошқалари эса иштирокчиликда содир этилганда;

иш бўйича ҳукм чиқарилгандан кейин маҳкумнинг биринчи иш бўйича чиқарилган ҳукмгача яна бошқа жиноятда айбдорлиги аниқланганда.

Шахс Жиноят кодекси Махсус қисми айнан бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган ўхшаш қилмишни содир этганликда айбдор деб топилганда жазо шу модданинг оғирроқ жазо белгиланган қисми бўйича тайинланади (ЖК 33-моддаси).³⁹

Жиноят кодекси 59-моддаси ва Жиноят-процессуал кодекси 468-моддасида белгиланган суднинг ҳар бир жиноят учун алоҳида жазо тайинлаб, сўнгра жиноятлар

³⁸ Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси, 34-модда.

³⁹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида”ги 1-сонли қарори, 49-банд.

мажмуи бўйича узил-кесил жазо белгилаши шартлиги тўғрисидаги талаблар ҳам асосий, ҳам қўшимча жазо тайинлашга тааллуқлидир.⁴⁰

Жиноятлар такроранлигини бир қатор айнан ўхшаш ҳатти-ҳаракатлар билан турли вақтларда содир этилган бўлса-да, бироқ ягона қасд билан қамраб олинган, объекти ва содир этиш усули, оқибатлари бир хиллиги жиҳатидан ўзаро ўхшаш давомли жиноятдан фарқлаш лозим. Бундай ҳолларда барча қилмиш Жиноят кодексининг мазкур жиноятни содир этганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи битта моддаси ёки моддаси қисми билан квалификация қилиниши лозим⁴¹.

ЖК 33-моддасига мувофиқ, жиноятлар мажмуи мавжуд бўлганда айбдор шахс ўзи содир этган ҳар бир жиноят учун Жиноят кодекси тегишли моддаси ёки моддаси қисми бўйича жиноий жавобгар бўлади.

Жиноятлар мажмуи содир этилган барча жиноятлар белгилари Жиноят кодексининг оғирроқ жазони назарда тутувчи битта моддаси (моддаси битта қисми) диспозицияси билан қамраб олинган ҳолдагина ЖК битта моддаси (моддаси битта қисми) билан квалификация қилиниши мумкин.⁴²

Россия Федерация жиноят қонунчилигида “Агар содир этилган жиноятлар мажмуига кирувчи жиноятлардан лоақал бири оғир ёки ўта оғир жиноят бўлса, жазоларни қисман ёки тўла қўшиш йўли билан узил-кесил жазо тайинланади. Бунда агар озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо тайинланадиган бўлса, узил-кесил тайинланган жазо жиноятлар мажмуига кирувчи жиноятлардан энг оғири учун белгиланган максимал муддатнинг ярмидан ошиши мумкин эмас.”⁴³ Жиноятлар мажмуи учун қўшимча жазоларни қўллаш тартиби ёритилган. Унга кўра, тайинланган қўшимча жазолар Жиноят кодекси Умумий қисмида кўрсатилган максимал муддат доирасида тўла ёки қисман қўшилади.

Юқоридагилардан кўришимиз мумкинки, Россия Федерация жиноят қонунчилигида жиноятлар жами бўйича тайинланадиган узил-кесил жазо муддати ёки миқдорига чеклаш қўйилмоқда, яъни содир этилган жиноятларнинг энг оғири учун белгиланган энг кўп муддатнинг ярмидан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

Бу ҳолат ҳам инсонпарварлик ва жиноий жазоларни либераллаштириш сиёсатининг мазмун-моҳиятига мос келади ва шу нуқтаи назардан ушбу нормаларни

⁴⁰ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида”ги 1-сонли қарори, 50-банд.

⁴¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2008 йил 15 майдаги “Бир неча жиноят содир этилганда қилмишни квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида”ги 13-сонли қарори, 4-банд.

⁴² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2008 йил 15 майдаги “Бир неча жиноят содир этилганда қилмишни квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида”ги 13-сонли қарори, 7-банд.

⁴³ Россия Федерацияси Жиноят кодекси 69-моддасининг 2-қисми.

миллий қонунчилигимизга жорий қилиш масаласини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Ривожланган давлатларнинг аксариятида бир қанча жиноят содир этишнинг икки шакли – жиноятлар мажмуи ва рецидив жиноят назарда тутилган. Бу ҳолатни ижобий баҳолаб, уни миллий жиноят қонунчилигига татбиқ этиш жиноят-ҳуқуқий либераллаштириш сиёсатининг мазмун-моҳиятига мос келади ва инсон ва фуқаро ҳуқуқларининг ишончли кафолати сифатида одиллик ва инсонпарварлик принциплари намоён бўлишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси
2. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида”ги 1-сонли қарори
3. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2008 йил 15 майдаги “Бир неча жиноят содир этилганда қилмишни квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида”ги 13-сонли қарори
4. Россия Федерацияси Жиноят кодекси
5. М.Жиянов. Бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик